

tal van bedrijven in Ravensbrück: een met moderne machines uitgeruste kledingfabriek (waar in '40 en '41 de 'zebra'-kleding voor alle concentratiekamp-gevangenen vervaardigd werd, later ook allerlei militaire kleding voor de *Waffen-SS*), een weverij, een rietvlechterij, een werkplaats voor pelterijen en een fabriekje voor meubelstoffen, tapijten e.d. In Ravensbrück waren bij deze werkzaamheden in de herfst van '42 vijfduizend gevangenen tegelijk ingeschakeld, later daalde dat aantal tot drie- à vijfduizend.

In het *Generalgouvernement* tenslotte, exploiteerde de *SS* een groot aantal bedrijven en werkplaatsen die zich aanvankelijk in of bij de ghetto's bevonden; later, toen de bevolking van die ghetto's goeddeels naar de vernietigingskampen was overgebracht (alleen in het ghetto van Lodz, dat in *Wartheland* lag, mocht tot in '44 door ca. zestigduizend Joden doorgewerkt worden¹), werden de Joodse arbeiders die in leven gelaten waren, als regel in primitieve *SS-Arbeitslager* ondergebracht. In het district Lublin bestonden in '43 ca. tien van die kampen met tezamen omstreeks vijf- en veertigduizend werkkrachten. In de loop van dat jaar ging de *SS* of, om precies te zijn: een nieuwe *SS*-onderneming, de *Ostindustrie GmbH*, in het genoemde district nog acht grote ondernemingen exploiteren: een glasblazerij, een turfstekerij, een borstelfabriek, een ijzerfabriek, een fabriek voor pelterijen, een pharmaceutische fabriek, een steenbakkerij en een onderneming waar textiel, schoenen, meubels en drukwerk vervaardigd werden en waartoe ook een tweede turfstekerij en een steengroeve behoorden. Begin november '43 werkten in die acht ondernemingen ca. zestien-duizend gevangenen die men uit de *SS-Arbeitslager* gehaald had. Op 3, 4 en 5 november '43 viel de bijl: uit alle Joodse werkkampen in het district Lublin werden de nog in leven zijnde arbeiders, ca. drie-en-veertigduizend, geliquideerd, een actie die onder de code-aanduiding 'Erntefest' ('Oogstfeest') in het geheim voorbereid was. Het kostte de Heinkel-vliegtuigfabrieken grote moeite, te voorkomen dat de ca. tweeduizend Joodse arbeiders die zij uit de *Arbeitslager* toegewezen gekregen hadden, óók om het leven gebracht werden, maar zowel de *Ostindustrie GmbH* als de *Deutsche Ausriistungswerke GmbH* raakten in het betrokken deel van het *Generalgouverne-*

¹ Het ghetto van Lodz was het eerste ghetto dat 'gesloten' werd: al in april '40. Aan de in Lodz woonachtige Joden werden Joden uit de omgeving toegevoegd alsmede ca. vijftienduizend Joodse gedeporteerden uit Duitsland, vijfduizend uit Praag en ruim vijfhonderd uit Luxemburg. Begin '42 waren in het ghetto nog ca. honderddertigduizend Joden in leven. Van hen werden ca. zeventigduizend later in dat jaar in Chelmno geliquideerd; de resterende ca. zestigduizend werden tussen midden augustus en midden september '44 naar Birkenau getransporteerd waar allen, op ca. vijf-en-twintighonderd na, in de gaskamers verdwenen.